

ALEKSANDER RUDZIŃSKI

KATOLICKI UNIWERSYTET LUBELSKI JANA PAWŁA II

aleksanderpawel@gmail.com

Uniżeni słudzy i łowcy beneficjów. Zagadnienia awansu społecznego w listach Jerzego z Tyczyna i Stanisława Reszki

W artykule autor przedstawił różne sposoby awansu społecznego i budowania kariery na przykładzie kilku postaci przewijających się w listach Jerzego z Tyczyna i Stanisława Reszki do Marcina Kromera. Jerzy z Tyczyna i Stanisław Reszka byli polskimi dyplomatami, działającymi w drugiej połowie XVI w. w Rzymie, w środowisku kardynała Stanisława Hozjusza. W listach do Kromera zostały zawarte wiadomości naświetlające rozwój karier ich autorów i adresata, ale też opisy wydarzeń z życia wielu interesujących postaci, przedstawicieli elit, jak i osób niższego stanu, a nawet ówczesnych skandalistów. Zostały one przekazane w sposób detaliczny i bezpośredni, pozwalają na refleksję nad różnymi drogami awansu społecznego: poprzez wierną służbę, poparcie możnych, zdobywanie stanowisk i konwersję religijną. Znaleźć w nich można także przykłady nagłego załamania rozwijającej się kariery.

Słowa kluczowe

korrespondencja, awans społeczny, kariera, dyplomacja, Rzym, XVI wiek, Jerzy z Tyczyna, Stanisław Reszka, Marcin Kromer, Jerzy Radziwiłł, Hieronim Rozdrażewski, Olbracht Łaski, Zuane Vancimuglio, Jan Filipon Dambrowski, Paweł Zajączkowski

Dla renesansowych intelektualistów list był bardzo ważnym sposobem wyrażenia literackich ambicji. Właśnie w epoce humanizmu doceniono tę formę wypowiedzi, a kunsztowne, erudycyjne listy pisali najwybitniejsi: Francesco Petrarca, Erazm z Rotterdamu, Filip Melanchton, Justus Lipsius¹. Oprócz formy listu literackiego istniały też listy, które miały bardziej pragmatyczny cel – były po prostu nośnikami informacji. Lektura szesnastowiecznej korespondencji to niekiedy stykanie się z takimi zwykłymi wiadomościami. Przekazywano sobie informacje o sprawach, które interesować mogły adresata i odbiorcę, stąd też wiele w nich niegdysiejszej codzienności, żmudnych obowiązków, kłopotów finansowych, problematycznych, najczęściej, relacji ze współpracownikami. Nie brakowało

---

¹ R. Pollak, *O listach Krzysztofa Opalińskiego do brata Łukasza*, [w:] Idem, *Wśród literatów staropolskich*, Warszawa 1966, s. 254–255.

informacji o bardziej prywatnym charakterze, żeby nie powiedzieć plotek, o ludziach ze środowiska bliskiego autorowi i odbiorcy listu. Stąd też listy bywają bardzo cennym źródłem historycznym, dzięki któremu „łatwiej wnikamy w atmosferę jakiegoś historycznego środowiska, w jego aktualną problematykę”². Dawna korespondencja jest także wyborynym źródłem do poznania dróg awansu społecznego osób mniej lub bardziej środowiskowo związanych z autorem i odbiorcą danego listu.

Do ciekawych przykładów takiej „prywatnej”, szesnastowiecznej korespondencji należą listy Jerzego z Tyczyna i Stanisława Reszki – polskich dyplomatów działających w drugiej połowie XVI w. w Rzymie. Jerzy z Tyczyna (około 1510–1585/1586) był agentem dyplomatycznym pracującym dla kolejnych władców Polski w Wiecznym Mieście i Neapolu. Jego interesująca korespondencja, w tym w głównej mierze listy do Marcina Kromera, została wydana przez Jerzego Axera³. Stanisław Reszka (1544–1600) początkowo pełnił rolę sekretarza kardynała Stanisława Hozjusza, zaś po jego śmierci w 1579 r. był dyplomatą w służbie Anny Jagiellonki, Stefana Batorego i Zygmunta III Wazy w Rzymie i państwach włoskich. Pozostawił po sobie obfitą korespondencję. Jej część, stanowiącą listy do Kromera, wydała Jadwiga Ambrozja Kalinowska⁴.

Podstawą źródłową niniejszego artykułu są listy wyżej wymienionych dyplomatów do Marcina Kromera (1520–1589), słynnego historyka, dostojnika kościelnego⁵. Nie stanowią one może spójnego zbioru, ale często wzajemnie się uzupełniają – zdarza się, że te same wydarzenia i postaci zostały opisane w nich z dwóch różnych perspektyw. Jerzy z Tyczyna i Stanisław Reszka dzielili się z Kromerem różnymi informacjami, często nieoficjalnymi, w tym także zasłyszаныmi plotkami. Wśród przekazywanych wiadomości znalazły się i te dotyczące budowania kariery i dróg awansu społecznego postaci z ich otoczenia. W listach pojawiają się zarówno osoby z elit społecznych – kardynał Jerzy Radziwiłł, Albrecht Łaski, biskup Hieronim Rozdrażewski – jak i nizin, głównie z kręgu sług kardynała Hozjusza. Nie brakuje skandalistów i karierowiczów, takich jak: Paweł Zajączkowski, Jan Filipon Dambrowski, czy Zuane Vancimuglio.

W analizowanej korespondencji można znaleźć informacje dotyczące rozwoju kariery – a w konsekwencji awansu społecznego – jej nadawców i odbiorcy. Jerzy z Tyczyna był mieszczaninem, wywodził się ze względnie zamożnej rodziny z Tyczyna pod Rzeszowem⁶. Jego droga do awansu społecznego wiodła przez

² *Ibidem*, s. 254.

³ *Georgii Ticinii ad Martinum Cromerum epistulae (a. 1554–1585)*, red. J. Axer, Wrocław 1975; *Georgii Ticinii ad principes Radziwiłł epistulae (a. 1567–1585)*, red. J. Axer, Wrocław 1980; *Polski dyplomata na papieskim dworze. Wybór listów Jerzego z Tyczyna do Marcina Kromera*, tłum. i oprac. J. Axer, Warszawa 1982.

⁴ *Listy Stanisława Reszki do Marcina Kromera (1568–1588)*, oprac. J.A. Kalinowska, „*Studia Warmińskie*” 1983, t. 20, s. 247–575; *Z dworu Stanisława Hozjusza. Listy Stanisława Reszki do Marcina Kromera 1568–1582*, wstęp, tłum., koment. J.A. Kalinowska, Olsztyn 1992 (Rozprawy i Materiały Ośrodka Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego, nr 131).

⁵ Listy Marcina Kromera do Jerzego z Tyczyna i Stanisława Reszki najprawdopodobniej nie zachowały się.

⁶ J. Axer, *Jerzy z Tyczyna – humanista i dyplomata*, [w:] *Polski dyplomata na papieskim dworze. Wybór listów Jerzego z Tyczyna do Marcina Kromera*, tłum. i oprac. J. Axer, Warszawa 1982, s. 11.

Uniwersytet Krakowski, gdzie w 1534 r. osiągnął tytuł magistra sztuk wyzwolonych⁷. Nie rozwinął jednak kariery akademickiej, nie odniósł także sukcesów jako pisarz neofaciński – nie udało mu się znaleźć żadnego mecenasa⁸. Punktem zwrotnym w jego biografii był wyjazd do Rzymu, który zapewne nastąpił w 1548 r. wraz z poselstwem Marcina Kromera⁹. Od tego momentu stał się dyplomata służącym w Wiecznym Mieście i w Neapolu polskim królom i hierarchom kościelnym. Poświadczały to jego stanowiska – penitencjarza polskiego przy bazylice św. Piotra oraz sekretarza królewskiego¹⁰. Nie udało mu się zrobić większej kariery, choć jako duchowny katolicki mógł „polować” w Kurii Rzymskiej na intratne beneficja. Mimo poparcia takich osobistości jak kardynał Otto Truchsess von Waldburg nie otrzymał kanonii w rzymskiej bazylice Santa Maria Maggiore lub św. Piotra. Jan Fijałek pisał, że stało się tak za sprawą „zasady nacyonalistycznej pilnie w Kuryi i na dworze rzymskim zawsze strzeżonej”¹¹. W kraju uzyskał bardzo skromne beneficja, jak parafię w Wiśniewie w diecezji wileńskiej, kantorię łączycką, czy scholasterię wileńską – z tej ostatniej jednak przez całe swoje życie nie dostał najprawdopodobniej ani denara¹². Swoją niechęć do gromadzenia beneficjów wyraził wprost w jednym z listów do Kromera: „sacerdociorum multitudinem semper abhorruui, malo pauper vivere quam mali conscius plura obtinere sacerdotia. Contentus essem uno aut duobus, ex quibus vivere possim”¹³. Nie omieszkał zarazem prosić Kromera o koadiutorię jego kustodii sandomierskiej, gdy ten objął koadiutorię biskupstwa warmińskiego¹⁴. Nie uzyskał jej jednak, Kromer za to zaproponował koadiutorię swojej innej kanonii Stanisławowi Reszce, co mogło „zaboleć” Jerzego z Tyczyna¹⁵. Starał się także w 1575 r. o stanowisko datariusza w Penitencjarii Apostolskiej, o czym, chyba z pewnym przekąsem, donosił Reszka¹⁶. Kardynał Hozjusz, jako wielki penitencjarz, nadał je później właśnie

⁷ *Statuta nec non liber promotionum philosophorum ordinis in universitate studiorum Jagellonica ab anno 1402 ad annum 1849*, red. J. Muczkowski, Cracoviae 1849, s. 189; J. Axer, *Jerzy z Tyczyna...*, s. 12.

⁸ J. Axer, *Próby poetyckie Jerzego z Tyczyna*, cz. 1, „Meander”, R. 28, 1973, nr 10, s. 386–399; Idem, *Próby poetyckie Jerzego z Tyczyna*, cz. 2, „Meander”, R. 28, 1973, nr 11/12, s. 465–474; Idem, *Jerzy z Tyczyna...*, s. 12–14.

⁹ J. Fijałek, *Moderniści katolicy Kościoła Lwowskiego w wieku XVI: sam x. arcybiskup Paweł Tarło i mistrz Jan Trzciana kanonik-kaznodzieja katedralny*, cz. 2, „Pamiętnik Literacki. Czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej” R. 7, 1908, z. 3–4, s. 410.

¹⁰ H.D. Wojtyńska, *Papiestwo – Polska 1548–1563. Dyplomacja*, Lublin 1977, s. 437–444.

¹¹ J. Fijałek, *op. cit.*, s. 414.

¹² J. Axer, *Jerzy z Tyczyna...*, s. 29–30.

¹³ *Georgii Ticinii ad Martinum Cromerum epistulae...*, list 95 (Rzym, 7 IV 1571), s. 102. Tłumaczenie polskie zob. *Polski dyplomata na papieskim dworze...*, list 73 (Rzym, 7 IV 1571), s. 142. Por.: *Georgii Ticinii ad Martinum Cromerum epistulae...*, list 74 (29 VII 1570), s. 84; *Polski dyplomata na papieskim dworze...*, list 56 (Rzym, 29 VII 1570), s. 128.

¹⁴ *Georgii Ticinii ad Martinum Cromerum epistulae...*, list 99 (Rzym, 26 V 1571), s. 106; *Polski dyplomata na papieskim dworze...*, list 76 (Rzym, 26 V 1571), s. 146.

¹⁵ *Listy Stanisława Reszki do Marcina Kromera...*, list 37 (Rzym, 26 VIII 1570), s. 313–314; *Z dworu Stanisława Hozjusza...*, list 37 (Rzym, 26 VIII 1570), s. 45.

¹⁶ *Listy Stanisława Reszki do Marcina Kromera...*, list 143 (Rzym, 9 XI 1575), s. 433; *Z dworu Stanisława Hozjusza*, list 143 (Rzym, 9 XI 1575), s. 171. Zob. H. Barycz, *Polacy na studiach w Rzymie w epoce odrodzenia (1440–1600)*, Kraków 1938, s. 238. Jerzy z Tyczyna w listach do Kromera nie wspomniał o swoich staraniach o stanowisko w Penitencjarii, nadmieniał tylko we wrześniu 1575 r., że wakującą tam datarię „X Cardinal może dacz, komu chce” (*Georgii Ticinii ad Martinum Cromerum epistulae...*, list 123 (Rzym, 17 IX 1575), s. 125).

Reszce¹⁷. Jerzy z Tyczyna stracił w tym czasie łaski Hozjusza, w 1576 r. dwukrotnie, na początku i na końcu roku, donosił Kromerowi, że „kardynałowi każą gniewać się na mnie”¹⁸.

Czy więc jest to przykład udanego „awansu społecznego”? Z jednej strony udało mu się „wyrwać” z miejsca pochodzenia, dość prowincjonalnego miasteczka, zdobyć wykształcenie akademickie, wyjechać do Rzymu. W swoich listach nieraz otwarcie żalił się Kromerowi na swoje położenie w Rzymie, zarówno na sytuację finansową, jak i na brak wdzięczności za wykonywaną pracę i przysługi¹⁹. Z czasem w jego listach widać coraz większe rozgoryczenie. Nawiązując bardzo luźno do terminologii socjologicznej metody biograficznej Anselma Straussa, można wyrazić przypuszczenie, że kolejne „punkty zwrotne” biografii Jerzego z Tyczyna zmieniały jego tożsamość²⁰. Ukończywszy krakowskie studia, zwykł podpisywać się jako magister „Ticinus”, lub „Thiczensis”, co było zlatynizowaną formą miejsca jego pochodzenia – Tyczyna pod Rzeszowem²¹. W Krakowie dodawał też do imienia „Ruthenus”, co raczej nie tyle określało jego narodowość, co miejsce pochodzenia – Tyczyn był przecież położony w ziemi przemyskiej, w województwie ruskim²². Przebywając we Włoszech, przestał używać tego określenia, a łacińską formę Ticinus zamienił na bardziej włoską Ticinius, czy Ticinio²³. Na ziemi włoskiej przebywał lat prawie czterdzieści, wsiąkając mocno w środowisko rzymskie i utożsamiając się z nim. Jan Fijałek pisał o nim – „Polak włoszczony”²⁴, współcześni zaś pisali, że mógłby nazywać się Rzymianinem, tak długo bowiem służył królowi polskiemu i papieżowi w Wiecznym Mieście²⁵. Jego przywiązanie do Rzymu widać także w listach do Kromera, w których, opisując różne decyzje papieżstwa, zawsze używał formy „my”, zaś referując postępowanie polityczne króla Polski czy polskiej szlachty, pisał „wy” – i to zazwyczaj w negatywnym kontekście, np. „vos cum Austriacis res religionis arbitro vestro

¹⁷ A. Rudziński, *Unizony Sługa Najdostojniejszego Kardynała. Stanisław Reszka jako sekretarz Stanisława Hozjusza w Rzymie (1569–1579)*, „Ibidem. Rocznik Koła Naukowego Historyków Studentów Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego” 2017, t. 11, s. 72.

¹⁸ *Georgii Ticinii ad Martinum Cromerum epistulae...*, list 126 (Rzym, 14 I 1576), s. 127–128; *Polski dyplomata na papieskim dworze...*, list 94 (Rzym, 14 I 1576), s. 159–160; *Georgii Ticinii ad Martinum Cromerum epistulae...*, list 135 (Rzym, 30 XII 1576), s. 136–137; *Polski dyplomata na papieskim dworze...*, list 101 (Rzym, 30 XII 1576), s. 166.

¹⁹ M.in. *Georgii Ticinii ad Martinum Cromerum epistulae...*, list 10 (Rzym, 14 X 1564), s. 32; *ibidem*, list 27 (Neapol, 21 VII 1569), s. 101; *ibidem*, list 28 (Neapol, 23 VII 1569), s. 101; *ibidem*, list 164 (Rzym, 1 VII 1583), s. 168; *Polski dyplomata na papieskim dworze...*, list 10 (Rzym, 14 X 1564), s. 32; *ibidem*, list 32 (Neapol, 21 VII 1569), s. 51; *ibidem*, list 33 (Neapol, 23 VII 1569), s. 51; *ibidem*, list 124 (Rzym, 1 VII 1583), s. 190.

²⁰ A. Rokuszewska-Pawełek, *Chaos i przymus. Trajektorie wojenne Polaków – analiza biograficzna*, Łódź 2002, s. 21–22; A.L. Strauss, *Transformacje tożsamości*, [w:] *Metoda biograficzna w socjologii*, red. K. Kaźmierska, Kraków 2012, s. 529–550. Podkreślić należy, że niniejszy tekst nie jest próbą wykorzystania metody biograficznej. Jej zastosowanie uniemożliwia charakter analizowanych źródeł. Jedynie powyższe zdanie zostało zainspirowane hipotezami metody biograficznej.

²¹ J. Axer, *Jerzy z Tyczyna...*, s. 11.

²² J. Fijałek, *op. cit.*, s. 409.

²³ J. Axer, *Jerzy z Tyczyna...*, s. 11.

²⁴ J. Fijałek, *op. cit.*, s. 409.

²⁵ *Przewodniczący soboru Trydenckiego do kard. Karola Boromeusza*, 7 VI 1563, [w:] *Iulii Pogiani Sunensis Epistolae et orationes olim collectae*, red. Girolamo Lagomarsini, Romae 1756, s. 80, przypis b; J. Axer, *Jerzy z Tyczyna...*, s. 55, przypis 55.

accommodare cupitis, a y wthem nycz ynego yedno pozitkow waschych przestregaczye. Deus vos iudicet²⁶. Domyślać się można, że mogło to nieraz drażnić adresata.

Inaczej przebiegała kariera autora drugiej serii analizowanej korespondencji – Stanisława Reszki. Także miał pochodzenie mieszczańskie, wywodził się z wielkopolskiego Buku²⁷. Pomimo pewnych prób, z życiem akademickim był związany jeszcze krócej niż Jerzy z Tyczyna. W 1558 r. zapisał się na Uniwersytet Krakowski, ale edukację tam musiał przerwać z powodu szerzącej się zarazy²⁸. W roku następnym został studentem Uniwersytetu we Frankfurcie nad Odrą, mógł także przebywać w Wittemberdze i Lipsku, nigdzie jednak długo nie pozostał. Prawdziwym punktem zwrotnym w jego życiu było dostanie się na dwór biskupa warmińskiego Stanisława Hozjusza w roku 1559²⁹. Reszka wiernie mu służył przez dwadzieścia lat, dziesięć głównie na Warmii, kolejne dziesięć, od 1569 r., w Rzymie. Jak sam pisał do Kromera – „sponte mea numquam operam meam alteri domino navaturum³⁰. Lojalność opłaciła się Reszce. Swoje pierwsze stanowiska uzyskał podczas pobytu z kardynałem Hozjuszem w Rzymie. Dzięki polskiemu kardynałowi dostał w 1571 r. prezentę papieską na kanonię warmińską, mimo braku święceń kapłańskich³¹. Święcenia subdiakonu przyjął w 1572 r., zaś prezbiteriatu w 1575 r.³² Żalił się Kromerowi, że Hozjusz naciskał na niego w tej kwestii, pośpieszając go, gdy Reszka chciał mieć więcej czasu na przygotowania duchowe³³. Dzięki protekcji swego patrona uzyskał stanowiska w Kurii Rzymskiej, dokładnie w Penitencjarii Apostolskiej, której Hozjusz był od 1573 r. przewodniczącym. W listach do Kromera z przełomu 1576 i 1577 r. opisał spór, jaki miał miejsce między papieżem Grzegorzem XIII a Hozjuszem o nominację nowego sygillatora świętej penitencjarii. Hozjusz proponował właśnie Reszkę, papież uważał zaś, że prowizja należy do niego. Ostatecznie spór ten udało się rozwiązać dzięki interwencji kardynała Giovanniego Morone na korzyść Hozjusza³⁴. Formalnym wymogiem dla kandydatów na urzędy w penitencjarii był stopień naukowy – Reszce

²⁶ *Georgii Ticinii ad Martinum Cromerum epistulae...*, list 9 (Rzym, 14 X 1563), s. 30; *Polski dyplomata na papieskim dworze...*, list 8 (Rzym, 14 X 1563), s. 78.

²⁷ J.A. Kalinowska, *Reszka Stanisław*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXXI, red. E. Rostworowski, Wrocław 1988–1989, s. 129.

²⁸ *Album studiosorum Universitatis Cracoviensis*, t. 3, fasc. 1 (*Ab anno 1551 ad annum 1589*), red. A. Chmiel, Cracoviae 1896, s. 29; H. Barycz, *Historja Uniwersytetu Jagiellońskiego w epoce humanizmu*, Kraków 1935, s. 451.

²⁹ J.A. Kalinowska, *Reszka Stanisław...*, s. 129.

³⁰ *Listy Stanisława Reszki do Marcina Kromera...*, list 146 (Rzym, 7 I 1576), s. 439; *Z dworu Stanisława Hozjusza*, list 146 (Rzym, 7 I 1576), s. 179.

³¹ *Listy Stanisława Reszki do Marcina Kromera...*, list 68 (Rzym, 16 IV 1571), s. 347–348; *Z dworu Stanisława Hozjusza*, list 68 (Rzym, 16 IV 1571), s. 80–81.

³² *Listy Stanisława Reszki do Marcina Kromera...*, list 110 (Subiaco, 20 IX 1572), s. 395; *ibidem*, list 144 (Rzym, 31 XII 1575), s. 435; *Z dworu Stanisława Hozjusza*, list 110 (Subiaco, 20 IX 1572), s. 129; *ibidem*, list 144 (Rzym, 31 XII 1575), s. 173.

³³ *Z dworu Stanisława Hozjusza*, list 110 (Subiaco, 20 IX 1572), s. 129; *ibidem*, list 144 (Rzym, 31 XII 1575), s. 173.

³⁴ *Listy Stanisława Reszki do Marcina Kromera...*, list 154 (Rzym, 8, XI 1576), s. 450; *Z dworu Stanisława Hozjusza...*, list 154 (Rzym, 8, XI 1576), s. 191.

udało się doktoryzować dopiero w 1579 r. w Perugii, o czym bardzo zwięźle donosił Kromerowi³⁵.

Pośrednio także dzięki Hozjuszowi udało się Reszce uzyskać nominację na posadę sekretarza królewskiego Henryka Walezego. Król zaproponował mu tę godność jeszcze przed koronacją, w 1573 r. w Paryżu. Reszka przebywał tam jako poseł Hozjusza. Nie przyjął jej jednak, chcąc pozostać przy kardynale³⁶. Reszka został sekretarzem królewskim za panowania Stefana Batorego, któremu, już po śmierci Hozjusza, służył jako dyplomata. Dzięki skutecznym zabiegom w Rzymie udało mu się uzyskać kapelusze kardynalski dla bratanka królewskiego, Andrzeja Batorego w 1584 r., co zostało nagrodzone bardzo intratnym beneficjum, jakim było komendatoryjne opactwo jędrzejowskich cystersów³⁷. Swoje umiejętności dyplomatyczne Reszka uzyskał jednak jeszcze za czasów służby Hozjuszowi. W listach do Kromera donosił o swoich poselstwach w imieniu kardynała do Neapolu i Paryża³⁸. Także służąc kardynałowi, nawiązał bardzo cenne znajomości z rzymskimi dostojnikami: kardynałami Giaovannim France-skim Commendonem (1523–1584), Lodowikiem Madruzzo (1532–1600) czy Otto Truchsessem (1514–1573)³⁹. Pracując w kancelarii Hozjusza jako sekretarz, mógł Reszka uzupełnić swoje wykształcenie i erudycję, co zaowocowało znacznym dorobkiem pisarskim, głównie w postaci traktatów antyprotestanckich oraz obfitą korespondencją z wieloma wybitnymi przedstawicielami kultury dojrzalego odrodzenia, takimi jak Latino Latini, Torquato Tasso czy Justus Lipsius⁴⁰.

Reszce udało się zrobić znaczącą karierę, z pewnością wypracował sobie społeczny awans. Jego droga życiowa wiodła od patrycjatu małego miasteczka pod Poznaniem do Kurii Rzymskiej i szaczonego stanowiska dyplomaty Zygmunta III Wazy w Neapolu. Punktem zwrotnym w jego biografii było przejście na dwór Hozjusza, gdzie mógł nabyć szereg przydatnych umiejętności i gdzie jego potencjał i zdolności zostały zauważone. Wydaje się, że o jego karierze przesądziły jego własne zalety, jak umiejętność łatwego nawiązywania znajomości i zjednywania sobie ludzi, dostosowania się do nowego środowiska. Jego bratankom, Adamowi i Wojciechowi, których edukację wspierał, nie udało się dorównać jego osiągnięciom życiowym – żaden z nich nie zrobił większej kariery⁴¹.

³⁵ *Listy Stanisława Reszki do Marcina Kromera...*, list 175 (Rzym, 23 V 1579), s. 474; *Z dworu Stanisława Hozjusza...*, list 175 (Rzym, 23 V 1579), s. 218.

³⁶ *Listy Stanisława Reszki do Marcina Kromera...*, list 146 (Rzym, 7 I 1576), s. 439; *Z dworu Stanisława Hozjusza...*, list 146 (Rzym, 7 I 1576), s. 179.

³⁷ J.A. Kalinowska, *Reszka Stanisław...*, s. 130–131.

³⁸ A. Rudziński, *op. cit.*

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ Brakuje pełnego omówienia twórczości literackiej Stanisława Reszki. W sposób ogólny została ona omówiona w: J.A. Kalinowska, *Stanisław Reszka (1544–1600) jako humanista i pisarz*, „Studia Warmińskie” 1991, t. 27, s. 240–244. O listach Reszki zob. J.A. Kalinowska, *Korespondencja Stanisława Reszki z Marcinem Kromerem w latach 1568–1588*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce” 1988, t. 23, s. 188–192; ostatnio zaś: S. Reszka, *List do Szymona Szymonowica*, oprac. i tłum. A. Masłowska-Nowak, K. Tomaszuk, Warszawa 2014; K. Kozak, *A Renaissance letter as an element of literary discourse. Contribution to literary relationships between Poland and England in the early modern age*, [w:] *(Re)interpretacje (nie)literackie. Tom monograficzny*, red. K. Kozak, R. Mnich, A. Rzepkowska, Siedlce 2016, s. 177–183.

⁴¹ A. Lepacka, *Działalność kulturalna Stanisława Reszki z Buku*, Buk 2014, s. 63, 84, 91.

W listach Jerzego z Tyczyna i Stanisława Reszki przewija się dużo cennych informacji dotyczących kariery ich adresata – Marcina Kromera. Detalicznie zostało opisane objęcie koadiutorii biskupstwa warmińskiego. Wejście do episkopatu było ukoronowaniem jego kariery jako duchownego i głównym, obok nobilitacji z 1552 r., dowodem awansu społecznego⁴². Kromer nie został biskupem warmińskim od razu. Najpierw, w 1569 r. Hozjusz, wyjeżdżając do Rzymu, mianował go swoim koadiutorem, wraz z prawem następstwa. Nie była to decyzja łatwa do wdrożenia – sprzeciwiała się jej kapituła katedralna warmińska oraz stany pruskie, ponieważ Kromer, przynajmniej w opinii Prusaków, nie miał indygenatu, z racji tego, że nie urodził się w Prusach Królewskich, podczas gdy prowincja ta cieszyła się przywilejem zakazującym obsadzania urzędów nieindygenami⁴³. Hozjusz akceptację koadiutorii Kromera wręcz wymógł na kapitule bullami papieskimi oraz naciskami królewskimi. Informacje o staraniach na rzecz zatwierdzenia koadiutorii Kromera w Rzymie zaczynają się pojawiać w listach Jerzego z Tyczyna z kwietnia 1570 r. Wyjaśniał on, że sprawa nie została jeszcze rozpoczęta ze względu na chorobę Hozjusza⁴⁴. W jej procedowaniu miał pomóc kardynał protektor Polski Alessandro Farnese (1520–1589), przychylni mieli być także kardynałowie: wiceprotektor Polski Giacomo Savelli (1523–1587), Giovanni Morone i Lodovico Madruzzo⁴⁵. W liście z 3 czerwca 1570 r. Jerzy z Tyczyna opisał przebieg mającego miejsce dzień wcześniej konsystorza, na którym zatwierdzono koadiutorię Kromera⁴⁶. Zaszczytem dla Kromera było, że wniosek o jego nominację przedstawił papież Pius V (1504–1572), a nie jak było w zwyczaju, kardynał protektor Polski⁴⁷. Jerzy z Tyczyna chwalił się, że sam napisał wniosek konsystorski, do którego Hozjusz tylko „nonnulla adiecit et quaedam detraxit”⁴⁸. Reszka oficjalny list gratulacyjny wystosował dzień później, 4 czerwca 1570 r.⁴⁹

W obu analizowanych zbiorach listów zostało zawartych wiele informacji o trudnościach z ekspediowaniem bulli zawierającej potwierdzenie koadiutorii Kromera. Nie obyło się też bez wzajemnych oskarżeń. Reszka donosił, że Jerzy z Tyczyna miał naciskać, by Kromer zrezygnował ze swoich poprzednich beneficjów, a nawet ingerował w treść samej bulli⁵⁰. Jerzy z Tyczyna w swoich listach rzeczywiście pisał o rezygnacji z beneficjów przez Kromera, wstawiając się za

⁴² H. Barycz, *Marcin Kromer*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XV, red. E. Rostworowski, Wrocław 1970, s. 319.

⁴³ S. Achremczyk, *Indygena bez indygenatu*, „Komunikaty Warmińsko-Mazurskie” 2012, nr 3, s. 480.

⁴⁴ *Georgii Ticinii ad Martinum Cromerum epistulae...*, list 59 (Rzym, 15 IV 1570), s. 70.

⁴⁵ *Ibidem*, list 62 (Rzym, 7 V 1570), s. 72–73; *ibidem*, list 64 (Rzym, 20 V 1570), s. 74; *ibidem*, list 65 (Rzym, 27 V 1570), s. 74.

⁴⁶ *Ibidem*, list 66 (Rzym, 3 VI 1570), s. 75; *Polski dyplomata na papieskim dworze...*, list 50 (Rzym, 3 VI 1570), s. 120.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Listy Stanisława Reszki do Marcina Kromera...*, list 25 (Rzym, 4 VI 1570), s. 299–300; *Z dworu Stanisława Hozjusza...*, list 25 (Rzym, 4 VI 1570), s. 31–32.

⁵⁰ *Listy Stanisława Reszki do Marcina Kromera...*, list 37 (Rzym, 26 VIII 1570), s. 313; *Z dworu Stanisława Hozjusza...*, list 37 (Rzym, 26 VIII 1570), s. 44–45; *Listy Stanisława Reszki do Marcina Kromera...*, list 40 (San Sylwestro, 23 IX 1570), s. 317; *Z dworu Stanisława Hozjusza...*, list 40 (San Sylwestro, 23 IX 1570), s. 49.

Andrzejem Patrycym Nideckim (1522–1587)⁵¹. Nawet po uzyskaniu bulli problemem był opór kapituły wobec koadiutorii Kromera. Jego echa dochodziły do Rzymu⁵². W czerwcu 1571 r. Jerzy z Tyczyna wysłał brewe apostolskie, które miało zmusić kanoników do akceptacji nowej godności Kromera pod groźbą kar kościelnych⁵³. O tym, że do Rzymu ostatecznie doszły wieści o akceptacji koadiutorii przez kapitułę, pisał Reszka na początku września 1571 r.⁵⁴

Przedstawicielem elit społecznych, którego kluczowy moment kariery znalazł opis w listach Ticiniusa i Reszki, był Jerzy Radziwiłł – syn Mikołaja Radziwiłła Czarnego, czołowego propagatora reformacji, po śmierci którego, razem ze swoim bratem, Mikołajem Krzysztofem Radziwiłłem Sierotką, przeszedł na katolicyzm. Reszka w liście z grudnia 1574 r. relacjonował zatwierdzenie koadiutorii biskupstwa wileńskiego dla Jerzego Radziwiłła, postulowane przez ówczesnego ordynariusza Walerego Protasewicza. Papież Grzegorz XIII (1502–1585) zgodził się, stawiając warunek, że najpierw młody magnat musi usunąć zbór kalwiński z dworu swojego ojca w Wilnie⁵⁵. Koadiutoria biskupstwa wileńskiego była wstępem do bardzo udanej kariery duchownej Radziwiłła. Po śmierci Protasewicza w 1579 r. został on biskupem wileńskim, następnie kardynałem i biskupem krakowskim. Już podczas pobytu w Rzymie w latach 1575–1577 był darzony wielkim szacunkiem przez hierarchów i kurialistów rzymskich, co Reszka podkreślał w swoich listach do Kromera. Opisywał, jak to Radziwiłł zajmował miejsce w kaplicy książąt, był przyjmowany przez Hozjusza, a przed powrotem do Polski papież pomógł mu spłacić zaciągnięte w Wiecznym Mieście długi⁵⁶. Zarówno Reszka, jak i Jerzy z Tyczyna już wtedy donosili Kromerowi o plotkach mówiących o nominacji kardynalskiej dla Radziwiłła⁵⁷. Ostatecznie Jerzy Radziwiłł został kreowany kardynałem w 1583 r. Radziwiłłom służył Jerzy z Tyczyna, co poświadczają jego listy kierowane do nich z Rzymu⁵⁸. W przypadku Radziwiłłów trudno mówić o awansie

⁵¹ *Georgii Ticinii ad Martinum Cromerum epistulae...*, list 74 (Rzym, 29 VII 1570), s. 84.

⁵² M.in.: *Georgii Ticinii ad Martinum Cromerum epistulae...*, list 95 (Rzym, 7 IV 1571), s. 101; *Listy Stanisława Reszki do Marcina Kromera...*, list 61 (Rzym, 20 IV 1571), s. 339; *Z dworu Stanisława Hozjusza...*, list 61 (Rzym, 20 IV 1571), s. 72.

⁵³ *Georgii Ticinii ad Martinum Cromerum epistulae...*, list 96 (Rzym, 7 IV 1571), s. 103; *ibidem*, list 102 (Rzym, 16 VI 1571), s. 108; *Polski dyplomata na papieskim dworze...*, list 74 (Rzym, 7 IV 1571), s. 143.

⁵⁴ *Listy Stanisława Reszki do Marcina Kromera...*, list 76 (Subiaco, 8 IX 1571), s. 357; *Z dworu Stanisława Hozjusza...*, list 76 (Subiaco, 8 IX 1571), s. 92. Kapituła warmińska zaakceptowała koadiutorię Kromera na początku sierpnia 1571 r. (A. Eichhorn, *Der ermländische Bischof und Cardinal Stanislaus Hosius*, Bd. 2, Mainz 1855, s. 399–400; C. Walewski, *Marcin Kromer*, Warszawa 1874, s. 103).

⁵⁵ *Listy Stanisława Reszki do Marcina Kromera...*, list 133 (Rzym, 11 XII 1574), s. 421; *Z dworu Stanisława Hozjusza...*, list 133 (Rzym, 11 XII 1574), s. 158.

⁵⁶ *Listy Stanisława Reszki do Marcina Kromera...*, list 144 (Rzym, 31 XII 1575), s. 435; *ibidem*, list 163 (Rzym, 31 X 1577), s. 460; *Z dworu Stanisława Hozjusza...*, list 144 (Rzym, 31 XII 1575), s. 173; *ibidem*, list 163 (Rzym, 31 X 1577), s. 202.

⁵⁷ *Georgii Ticinii ad Martinum Cromerum epistulae...*, list 129 (Rzym, 19 V 1576), s. 130; *Polski dyplomata na papieskim dworze...*, list 96 (Rzym, 19 V 1576), s. 161; *Listy Stanisława Reszki do Marcina Kromera...*, list 162 (Rzym 19 X 1577), s. 458; *Z dworu Stanisława Hozjusza...*, list 162 (Rzym 19 X 1577), s. 200.

⁵⁸ *Georgii Ticinii ad principes Radziwiłł...* Zob. E.L. Polańska, *Imiennicy: Jerzy z Tyczyna i Jerzy Radziwiłł. Wzajemne kontakty w świetle korespondencji*, [w:] *Ecclesia et homines. Instytucje i ludzie Kościoła w czasach Jagiellonów (XIV–XVI w.)*, red. A. Januszek-Sieradzka, Sandomierz 2014, s. 73–84.

społecznym, należy jednak zauważyć, że Jerzy Radziwiłł był jedynym z rodu, który zdołał osiągnąć tak znaczne stanowiska w hierarchii kościelnej⁵⁹.

Innym przedstawicielem polskich elit szlacheckich, który rozwinął zaszczytną karierę duchowną, był Hieronim Rozdrażewski. Syn kasztelana rogozińskiego Stanisława jako dziecko trafił na wychowanie na dwór francuski⁶⁰. Następnie kształcił się w jezuickim Collegium Romanum, w Wiecznym Mieście także wstąpił do stanu duchownego⁶¹. Udało mu się zdobyć łaskę papieża Piusa V, który przeznaczył mu mieszkanie w pokojach Belwederu, zaszczycił tytułem swego pokojowca, a także nadał prepozyturę przy katedrze wrocławskiej⁶². W tym czasie nawiązał z nim kontakty Jerzy z Tycyna, co jednak nie znalazło odbicia w listach Rozdrażewskiego do Kromera⁶³. Wspominał za to o nim Reszka, informując o powierzeniu mu misji do młodego Henryka Walezego (1551–1589) w 1570 r., którą polski szlachcic odbył w imieniu Piusa V. Sekretarz Hozjusza podkreślał, że Rozdrażewski dostał na ten cel 300 skudów, co było kolejnym dowodem łaski papieskiej⁶⁴. Był to ostatni etap rzymskiej kariery Rozdrażewskiego – z Francji skierował się bezpośrednio do Wrocławia, by objąć beneficjum, później jednak jego kariera nie rozwijała się tak dynamicznie. Dopiero w 1582 r. został biskupem kujawskim i była to najwyższa godność, jaką dane było mu osiągnąć, chociaż pod koniec życia żywił też pewne nadzieje na kapelusze kardynalski⁶⁵. Rodzina Rozdrażewskich znalazła w nim wybitnego przedstawiciela, który potwierdził jej pozycję społeczną.

Również w Olbrachcie Łaskim (1536–1604), bohaterze wielu ówczesnych skandali, należy widzieć reprezentanta elit. W analizowanej korespondencji zostało mu poświęconych kilka wzmianek. Stanisław Reszka wspominał o plotkach mówiących o jego służbie dla Wenecji⁶⁶. Obaj korespondenci Kromera opisywali pobyt polskiego magnata w Rzymie w 1578 r. Reszka napisał, że „Magnificus Dominus Lasky Palatinus Syradiensis est in Urbe in maximo apud omnes honore. More suo praefundit”⁶⁷. Jerzy z Tycyna zaś relacjonował nieco barwniej, a zarazem dosadniej: „Pan wojewoda Szyradzky yuz do Polski z Wenecyey sye wybyera. Wssitczy principes Italiae poczawsy od papyeza czynili yego M carecze wylke y dari od nych wylke odnyos[l]. Thu z Rzimu kylkanaszcze kony czudnych [d]

⁵⁹ Kariery dwóch biskupów z rodu Radziwiłłów porównała ostatnio Wioletta Pawlikowska Butterwick. Zob. Eadem, *Kariery polityczne i kościelne biskupów Wojciecha i Jerzego Radziwiłłów – koryfeuszy początku i końca XVI w. Zarys problemu*, „Nasza Przeszłość” 2017, [t.] 127, s. 5–20.

⁶⁰ H. Kowalska, *Rozdrażewski Hieronim*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXXII, red. E. Rostworowski, Wrocław 1991, s. 355.

⁶¹ *Ibidem*; K. Osewski, *Ad maiorem Dei gloriam. Relacje między biskupem Hieronimem Rozdrażewskim a przedstawicielami Towarzystwa Jezusowego w świetle korespondencji (1567–16000*, [w:] *Viri excellentes. Studia i szkice z dziejów elit w czasach Jagiellonów*, red. E.L. Polańska, K. Osewski, współp. A. Januszek-Sieradzka, San domierz 2016 (Praelara Stirps Jagiellonica, t. 7), s. 82

⁶² H. Barycz, *op. cit.*, s. 137–138.

⁶³ *Ibidem*, s. 136.

⁶⁴ *Listy Stanisława Reszki do Marcina Kromera...*, list 20 (Rzym, 1 IV 1570), s. 294; *Z dworu Stanisława Hozjusza...*, list 20 (Rzym, 1 IV 1570), s. 26.

⁶⁵ H. Kowalska, *op. cit.*, s. 357, 364.

⁶⁶ *Listy Stanisława Reszki do Marcina Kromera...*, list 44 (Rzym, 2 XII 1570), s. 322; *Z dworu Stanisława Hozjusza...*, list 44 (Rzym, 2 XII 1570), s. 53.

⁶⁷ *Listy Stanisława Reszki do Marcina Kromera...*, list 167 (Rzym, 30 IV 1578), s. 466. Por. *Z dworu Stanisława Hozjusza...*, list 167 (Rzym, 30 IV 1578), s. 209.

arowanych wiwodł, krom thego czo od Papieyza myal donativi nomine dex millia aureorum, thakze duce Florentino, Ferariensi et Senatu Veneto myalnyemale donativa. Dzywnye sye thu wssitkyem ludziom postempky yego M podobali⁶⁸. Łaski działał wtedy we Włoszech jako wysłannik cesarza Rudolfa II, zabiegając o nowe przymierze antytyureckie⁶⁹. Jerzy z Tycyna wspominał, że wojewodzie towarzyszyła jego małżonka, Sabina de Sèvè⁷⁰. Być może wzmianka ta nie była przypadkowa. Jego żona mogła wzbudzać zainteresowanie. Olbracht Łaski wywołał skandal, zawierając w 1573 r. bigamistyczne małżeństwo z Francuzką, jeszcze za życia swojej poprzedniej żony, Beaty Kościeleckiej (zm. 1576)⁷¹. Biografia Łaskiego nie stanowi raczej przykładu awansu społecznego. Jego główną życiową ambicją było zdobycie gospodarstwa południowego, co nigdy nie doszło do skutku. Podczas pierwszego bezkrólestwa pojawiały się pomysły, by na tron obrać „Piastą”, w osobie Łaskiego właśnie⁷². Były to mrzonki, lecz pogłoski takie docierały do samego Rzymu, o czym donosił Kromerowi Reszka⁷³.

Skandalistą o pochodzeniu – geograficznym i społecznym – odmiennym od Łaskiego, był Zuane Vancimuglio, który epizodycznie pojawia się w listach Jerzego z Tycyna i Stanisława Reszki z przełomu 1570 i 1571 r. Donosili oni Kromerowi o aresztowaniu Włocha pod zarzutami sodomii i szpiegostwa na rzecz Turcji. Vancimuglio był także agentem dyplomatycznym Zygmunta Augusta. Reszka pisał, że „Jego Mości [Hozjuszowi] wstid, ysz takowy ludzie nasze sprawy mają w poruczeniu⁷⁴. Jerzy z Tycyna zaś informował, że prócz samego Vancimuglia, „chłopcza thego, quo abusus esse dicitur yuz chwestano w Rzymie i yest proscriptus z Rzymu⁷⁵. Ostatecznie sam Vancimuglio został skazany na trzy lata galer, a jego dalsze losy są nieznane⁷⁶. Jego kariera uległa więc załamaniu i o żadnym awansie społecznym nie mogło być mowy, chociaż wcześniej udało mu się zaskarbić zaufanie polskiego króla oraz weneckich, tureckich i polskich dyplomatów⁷⁷.

⁶⁸ *Georgii Ticinii ad Martinum Cromerum epistulae...*, list 139 (Rzym, 17 X 1578), s. 141; *Polski dyplomata na papieskim dworze...*, list 139 (Rzym, 17 X 1578), s. 170.

⁶⁹ R. Żelewski, *Łaski Olbracht*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XVIII, red. E. Rostworowski, Wrocław 1973, s. 248.

⁷⁰ *Georgii Ticinii ad Martinum Cromerum epistulae...*, list 102 (Rzym, 21 XII 1577), s. 139; *Polski dyplomata na papieskim dworze...*, list 102 (Rzym, 21 XII 1577), s. 168.

⁷¹ A. Kraushar, *Olbracht Łaski, wojewoda sieradzki. Wizerunek historyczny na tle dziejów Polski XVI wieku*, Warszawa-Kraków 1882, s. 228, 251–258.

⁷² R. Zieliński, R. Żelewski, *Olbracht Łaski. Od Kieżmarku do Londynu*, Warszawa 1982, s. 67.

⁷³ *Listy Stanisława Reszki do Marcina Kromera*, list 116 (Rzym, 28 II 1573), s. 401; *ibidem*, list 117 (Rzym, 7 III 1573), s. 402; *Z dworu Stanisława Hozjusza*, list 116 (Rzym, 28 II 1573), s. 136; *ibidem*, list 117 (Rzym, 7 III 1573), s. 137.

⁷⁴ *Listy Stanisława Reszki do Marcina Kromera...*, list 45 (Rzym, 9 XII 1570), s. 323; *Por. Z dworu Stanisława Hozjusza...*, list 45 (Rzym, 9 XII 1570), s. 55.

⁷⁵ *Georgii Ticinii ad Martinum Cromerum epistulae...*, list 78 (2 XII 1570), s. 90. *Por. Polski dyplomata na papieskim dworze...*, list list 78 (2 XII 1570), s. 132.

⁷⁶ F. Giannini, *La carriera di una spia: Giovanni Vancimuglioda Vincenza (1527–1571?)*, Università di Pisa 2010–2011, Tesi di Laurea, [w:] https://www.academia.edu/1437856/Francesco_Giannini_-_Tesi_magistrale_La_carriera_di_una_spia_Giovanni_Vancimuglio_da_Vicenza_1527-1571_; [dostęp: 14 V 2012], s. 110–111.

⁷⁷ S. Cynarski, *Zuane Vancimuglio, agent włoski Zygmunta Augusta*, „Sobótka. Śląski Kwartalnik Historyczny”, R. 37, 1982, nr 3–4, s. 360–363.

Kolejnym skandalistą, wzmiankowanym przez Reszkę, był niejaki Jan Filopon Dambrowski. Wspominał o nim w liście z września 1570 r., opisując go jako domownika kardynała Zaccarii Delfino (1527–1583). Dambrowski miał prosić Hozjusza o wstawiennictwo u Kromera. Dzięki staraniom w Kurii Rzymskiej uzyskał probostwo we wsi Świerże, nad którą pieczę sprawował Kromer jako kustosz kapituły sandomierskiej. Hozjusz miał mu odpowiedzieć, że na pewno Kromer zatwierdzi jego beneficjum, jeśli tylko Dambrowski przybędzie do Świerż i będzie tam rezydował⁷⁸. Ów jednak związał się z kapitułą ołomuniecką, w 1577 r. został jej dziekanem. Jego kariera zakończyła się, gdy został uznany winnym otrucia czterech kolejnych biskupów ołomunieckich⁷⁹. Podobno mordów tych miał dokonać motywowany chęcią przejęcia tronu biskupiego. Warto jednak zauważyć, że przed oskarżeniami o trucicielstwo kariera Dambrowskiego rozwijała się znakomicie. Gdyby na przykład zmarł wcześniej i ominęłyby go tak poważne zarzuty, można by chyba było w jego losach dostrzegać ilustrację awansu społecznego.

Osobą nieprowadzącą tak złowrogiej działalności jak Dambrowski, ale i tak samo potępianą przez Reszkę, był Paweł Zajączkowski. Duchowny, pochodzący z małopolskiej szlachty, w Rzymie był najpierw wychowawcą Mikołaja i Jakuba Lasockich, synów kasztelana łęczyckiego Jakuba, następnie domownikiem Hozjusza⁸⁰. Nastręczał polskiemu kardynałowi wiele kłopotów, miał znieważać jego sługi, uzyskał w Kurii, bez poparcia Hozjusza, godność pokojowca papieskiego⁸¹. Polski kardynał usunął go ze swego dworu, gdy ten spoliczkował jego majordorma⁸². Reszka opisywał go jako łowcę beneficjów, który zważa tylko na zysk⁸³. Trudno powiedzieć, na ile trafna jest to ocena, jednak zdaje się, że także Jerzy z Tyczyna miał o nim nie najlepsze mniemanie⁸⁴. Dla niego jednak przykładami bezwzględnych karierowiczów byli inni – np. włoski skryba kancelarii Zygmunta Augusta Giovanni Battista Puccini. W listach do Kromera pisał o nim, „yz yest homo nadenti”⁸⁵, oskarżał go o działania dyplomatyczne niezgodne z interesami królewskimi oraz miał mu za złe wysoką pensję, jaką otrzymywał od Zygmunta Augusta⁸⁶. Jeśli jednak Jerzy z Tyczyna i Stanisław Reszka mieli rację, opisując

⁷⁸ *Listy Stanisława Reszki do Marcina Kromera...*, list 40 (San Sylwestro, 23 IX 1570), s. 317–318; *Z dworu Stanisława Hozjusza...*, list 40 (San Sylwestro, 23 IX 1570), s. 49–50.

⁷⁹ H. Gmiterek, *Związki intelektualne polsko-czeskie w okresie Odrodzenia (1526–1620)*, Lublin 1989, s. 68–69.

⁸⁰ H. Barycz, *op. cit.*, s. 145–147. Postać Pawła Zajączkowskiego nie doczekała się pełnej monografii. Zob. S. Jujeczka, *Klerycy z ziem polskich, litewskich i pruskich święceni w Rzymie (XVI-pocz. XX w.)*, Wrocław 2018, s. 44.

⁸¹ *Listy Stanisława Reszki do Marcina Kromera...*, list 71 (Subiaco, 4 VIII 1571), s. 352; *ibidem*, list 93 (Monte Compatrum, - 1571), s. 376; *Z dworu Stanisława Hozjusza...*, list 71 (Subiaco, 4 VIII 1571), s. 86; *ibidem*, list 93 (Monte Compatrum, - 1571), s. 108.

⁸² *Listy Stanisława Reszki do Marcina Kromera...*, list 89 (Rzym, 8 XII 1571), s. 372; *Z dworu Stanisława Hozjusza...*, list 89 (Rzym, 8 XII 1571), s. 104.

⁸³ *Listy Stanisława Reszki do Marcina Kromera...*, list 93 (Monte Compatrum, - 1571), s. 376; *Z dworu Stanisława Hozjusza...*, list 93 (Monte Compatrum, - 1571), s. 108.

⁸⁴ *Georgii Ticinii ad Martinum Cromerum epistulae...*, list 110 (Rzym, 13 X 1571), s. 116; *Polski dyplomata na papieskim dworze...*, list 110 (Rzym, 13 X 1571), s. 154.

⁸⁵ *Georgii Ticinii ad Martinum Cromerum epistulae...*, list 15 (Rzym, 13 VII 1566), s. 36; *Polski dyplomata na papieskim dworze...*, list 14 (Rzym, 13 VII 1566), s. 86.

⁸⁶ *Ibidem*; *Georgii Ticinii ad Martinum Cromerum epistulae...*, list 33 (Rzym, 23 VII 1569), s. 52; *Polski dyplomata na papieskim dworze...*, list 28 (Rzym, 23 VII 1569), s. 102.

Pucciniego i Zajączkowskiego jako karierowiczów, to taki sposób robienia kariery opłacił się obu. Puccini, po zakończeniu służby dyplomatycznej dla króla polskiego, był wicechorążym Lukki, swego rodzinnego miasta, oraz jego ambasadorem na dworze florenckich Medyceuszy⁸⁷. Zajączkowski zaś był m.in. sekretarzem Stefana Batorego oraz archidiakonem przemyskim⁸⁸.

Na pewno dwór Hozjusza był dobrym miejscem do „wybicia się”, początku kariery i awansu społecznego. Kardynał hojnie wspierał naukę młodzieży w duchu katolickim, najwybitniejszym ułatwiając karierę duchowną⁸⁹. Wśród jego podopiecznych wymienić można m.in.: Jana Grodeckiego (1525–1574) biskupa ołomunieckiego, Mikołaja Działyńskiego (zm. 1604) wojewodę chełmińskiego, jego brata Erazma (zm. 1573) kanonika warmińskiego, Jana Krasieńskiego (1550–1612) pisarza, kanonika krakowskiego i gnieźnieńskiego, Szymona Rudnickiego (1552–1621) biskupa warmińskiego⁹⁰. Prócz przedstawicieli elit na dworze kardynała byli obecni też ludzie niższego stanu jako prości słudzy. Jerzy z Tyczyna nieraz skarżył się w listach do Kromera, że Hozjusz sprowadził ich do Rzymu stanowczo za dużo, żyją oni na jego koszt, niewiele pracując, a drenując jego szkatułę⁹¹. Spośród sług Hozjusza można wymienić kucharza Tomasza, Włocha, który wedle zapewnień Reszki był strasznym pijakiem, ale kardynał nie chciał go zwolnić, gdyż trudno było w Rzymie znaleźć innego kuchmistrza⁹². W liście z kwietnia z 1580 r. Jerzy z Tyczyna polecał biskupowi Radziwiłłowi niejakiego Wasyla Oleskowicza, młodzieńca, który służył Hozjuszowi „przez czas niemal” jako kredencierz⁹³. Być może dwór Hozjusza był okazją do wybicia się i awansu społecznego nawet dla kredencerzy.

Zaprezentowane powyżej w skrótowny sposób losy kilku postaci ukazują różne drogi awansu społecznego w drugiej połowie XVI w. Mogły one polegać na wiernej służbie jednemu mecenasowi, jak to robił Reszka, przez dwadzieścia lat służąc Hozjuszowi. Można powiedzieć, że właśnie z wiernej służby kardynałowi wynikła jego późniejsza kariera dyplomatyczna. Wydaje się, że dla osób uboższych, pochodzących z niższych warstw społecznych – mieszczaństwa, ubogiej szlachty – kluczowe było znalezienie odpowiedniego patrona. Bez takiego wsparcia początki i rozwój kariery były bardzo trudne, co pokazują losy Jerzego z Tyczyna. Nie pomogło mu nawet wieloletnie przebywanie w pobliżu „centrów” decyzyjnych w Kurii Rzymskiej. Kontakty w Kurii Rzymskiej potrafiły za to wykorzystywać osoby mające mniej skrupułów, karierowicze, jak to najprawdopodobniej czynił Paweł

⁸⁷ R. Mazzei, *La carriera di un Lucchese segretario del re di Polonia a meta del Cinquecento*, „Archivio Storico Italiano”, R. 164, 2006, nr 3, s. 423–425.

⁸⁸ S. Jujeczka, *op. cit.*, s. 44.

⁸⁹ J.A. Kalinowska, *Stanisława Hozjusz (1504–1579) biskup i kardynał warmiński jako mecenas nauki i kultury*, „Forum Teologiczne” 2001, t. 2, s. 250–252.

⁹⁰ H. Barycz, *op. cit.*, s. 144–160.

⁹¹ M.in. *Georgii Ticinii ad Martinum Cromerum epistulae...*, list 50 (Rzym, 14 I 1570), s. 65; *ibidem*, list 52 (Rzym, 18 II 1570), s. 66; *Polski dyplomata na papieskim dworze...*, list 39 (Rzym, 14 I 1570), s. 112; *ibidem*, list 41 (Rzym, 18 II 1570), s. 113.

⁹² *Listy Stanisława Reszki do Marcina Kromera...*, list 5 (Rzym, 9 XII 1570), s. 323; *Z dworu Stanisława Hozjusza...*, list 45 (Rzym, 9 XII 1570), s. 55.

⁹³ *Georgii Ticinii ad princeps Radziwiłł epistulae...*, list 12, do Jerzego Radziwiłła (Rzym, 14 IV 1580), s. 29.

Zajączkowski. Ważne były znajomości, sława – w pozytywnym słowa tego znaczeniu – i stanowcze poparcie czynników decyzyjnych, jak w przypadku koadiutorii warmińskiej Marcina Kromera. W biografii Jerzego Radziwiłła najważniejszym czynnikiem było jego pochodzenie. Ogromną rolę odegrała też decyzja o konwersji religijnej, jak i osobiste cechy, na przykład pobożność, wychwalana przez Reszkę⁹⁴. Interesujące są przykłady załamanych karier, gdzie awans społeczny nie nastąpił. Zuane Vancimuglio był dyplomatą niższego szczebla, ale o szerokich kontaktach, działającym między Stambułem, Polską a półwyspem Apenińskim. Z przedmieść Vincenzy udało mu się trafić na dwory biskupów i władców świeckich, w zaskakujący sposób zdobywając zaufanie dostojników⁹⁵. Do momentu aresztowania w Rzymie pod koniec 1570 r. można więc w jego losach dostrzec awans społeczny, jednak wydarzenie to było końcem jego sukcesów. Podobnie kształtowała się trajektoria kariery Jana Filopona Dambrowskiego. Niewątpliwym sukcesem i awansem było uzyskanie kanonii ołomunieckiej, lecz wraz z oskarżeniami i procesem o trucicielstwo jego kariera załamała się całkowicie. Losy tych „skandalistów”, którzy byli bliscy osiągnięcia awansu społecznego, pokazują jak niewiele czasem brakowało, by zniszczyć rozwijającą się karierę. Wydaje się, że gdyby nie fatalne w skutkach oskarżenia, tak wobec Vancimuglia, jak i Dambrowskiego, w obu przypadkach można by było mówić o podwyższeniu statusu społecznego.

W listach Jerzego z Tycyzna i Stanisława Reszki do Marcina Kromera można odnaleźć wiele ciekawych wiadomości, które rzucają punktowe światło na, czasem bardziej, czasem zaś mniej ważne momenty życia całej galerii szesnastowiecznych osobistości. Dzięki temu, że były przekazywane w bezpośredni sposób, jak w prywatnej rozmowie, są czasem wyjątkowo detaliczne i uwidaczniają szczegóły ginące w innych źródłach o bardziej oficjalnym charakterze.

Bibliografia

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

- Album studiosorum Universitatis Cracoviensis*, t. 3, fasc. 1 (*Ab anno 1551 ad annum 1589*), red. A. Chmiel, Cracoviae 1896.
- Georgii Ticinii ad Martinum Cromerum epistulae (a. 1554–1585)*, red. J. Axer, Wrocław 1975.
- Georgii Ticinii ad principes Radziwiłł epistulae (a. 1567–1585)*, red. J. Axer, Wrocław 1980.
- Iulii Pogiani Sunensis Epistolae et orationes olim collectae*, red. Girolamo Lagomarsini, Romae 1756.
- Listy Stanisława Reszki do Marcina Kromera (1568–1588)*, oprac. J.A. Kalinowska, „Studia Warmińskie” 1983, t. 20.
- Polski dyplomata na papieskim dworze. Wybór listów Jerzego z Tycyzna do Marcina Kromera*, tłum. i oprac. J. Axer, Warszawa 1982.
- Reszka S., *List do Szymona Szymonowica*, oprac. i tłum. A. Masłowska-Nowak, K. Tomaszuk, Warszawa 2014.
- Statuta nec non liber promotionum philosophorum ordinis in universitate studiorum Jagellonica ab anno 1402 ad annum 1849*, red. J. Muczkowski, Cracoviae 1849.

⁹⁴ *Listy Stanisława Reszki do Marcina Kromera...*, list 163 (Rzym, 31 X 1577), s. 460; *Z dworu Stanisława Hozjusza...*, list 163 (Rzym, 31 X 1577), s. 202.

⁹⁵ S. Cynarski, *op. cit.*, s. 360–361.

Z dworu Stanisława Hozjusza. *Listy Stanisława Reszki do Marcina Kromera 1568–1582*, wstęp, tłum., koment. J.A. Kalinowska, Olsztyn 1992 (Rozprawy i Materiały Ośrodka Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego, nr 131).

OPRACOWANIA NAUKOWE

- Achremczyk S., *Indygena bez indygenatu*, „Komunikaty Warmińsko-Mazurskie” 2012, nr 3.
- Axer J., *Jerzy z Tyczyna – humanista i dyplomata*, [w:] *Polski dyplomata na papieskim dworze. Wybór listów Jerzego z Tyczyna do Marcina Kromera*, tłum. i oprac. J. Axer, Warszawa 1982.
- Axer J., *Próby poetyckie Jerzego z Tyczyna*, cz. 1, „Meander”, R. 28, 1973, nr 10.
- Axer J., *Próby poetyckie Jerzego z Tyczyna*, cz. 2, „Meander”, R. 28, 1973, nr 11/12.
- Barycz H., *Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego w epoce humanizmu*, Kraków 1935.
- Barycz H., *Marcin Kromer*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XV, red. E. Rostworowski, Wrocław 1970.
- Barycz H., *Polacy na studiach w Rzymie w epoce odrodzenia (1440–1600)*, Kraków 1938.
- Cynarski S., *Zuane Vancimuglio, agent włoski Zygmunta Augusta*, „Sobótka. Śląski Kwartalnik Historyczny”, R. 37, 1982, nr 3–4.
- Eichhorn A., *Der ermländische Bischof und Cardinal Stanislaus Hosius*, Bd. 2, Mainz 1855.
- Fijałek J., *Moderniści katolicy Kościoła Lwowskiego w wieku XVI: sam x. arcybiskup Paweł Tarło i mistrz Jan Trzciana kanonik-kaznodzieja katedralny*, cz. 2, „Pamiętnik Literacki. Czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej”, R. 7, 1908, z. 3–4.
- Giannini F., *La carriera di una spia: Giovanni Vancimuglioda Vincenza (1527–1571?)*, Università di Pisa 2010–2011, Tesi di Laurea, [w:] https://www.academia.edu/1437856/Francesco_Giannini_Tesi_magistrale_La_carriera_di_una_spia_Giovanni_Vancimuglio_da_Vicenza_1527-1571
- Gmiterek H., *Związki intelektualne polsko-czeskie w okresie Odrodzenia (1526–1620)*, Lublin 1989.
- Jujeczka S., *Klerycy z ziem polskich, litewskich i pruskich święceni w Rzymie (XVI-pocz. XX w.)*, Wrocław 2018.
- Kalinowska J.A., *Korespondencja Stanisława Reszki z Marcinem Kromerem w latach 1568–1588*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce” 1988, t. 23.
- Kalinowska J.A., *Reszka Stanisław*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXXI, red. E. Rostworowski, Wrocław, 1988–1989.
- Kalinowska J.A., *Stanisław Reszka (1544–1600) jako humanista i pisarz*, „Studia Warmińskie” 1991, t. 27.
- Kalinowska J.A., *Stanisława Hozjusza (1504–1579) biskup i kardynał warmiński jako mecenas nauki i kultury*, „Forum Teologiczne” 2001, t. 2.
- Kowalska H., *Rozdrażewski Hieronim*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXXII, red. E. Rostworowski, Wrocław 1991.
- Kozak K., *A Renaissance letter as an element of literary discourse. Contribution to literary relationships between Poland and England in the early modern age*, [w:] *(Re)interpretacje (nie)literackie. Tom monograficzny*, red. K. Kozak, R. Mnich, A. Rzepkowska, Siedlce 2016.
- Kraushar A., *Olbracht Łaski, wojewoda sieradzki. Wizerunek historyczny na tle dziejów Polski XVI wieku*, Warszawa-Kraków 1882.
- Lepacka A.M., *Działalność kulturalna Stanisława Reszki z Buku*, Buk 2014.
- Mazzei R., *La carriera di un Lucchese segretario del re di Polonia a meta del Cinquecento*, „Archivio Storico Italiano”, R. 164, 2006, nr 3.
- Osewski K., *Ad maiorem Dei gloriam. Relacje między biskupem Hieronimem Rozdrażewskim a przedstawicielami Towarzystwa Jezusowego w świetle korespondencji (1567–1600)*, [w:] *Viri excellentes. Studia i szkice z dziejów elit w czasach Jagiellonów*, red. E.L. Polańska, K. Osewski, współp. A. Januszek-Sieradzka, Sandomierz 2016 (Praelara Stirps Jagiellonica, t. 7).
- Pawlikowska Butterwick W., *Kariery polityczne i kościelne biskupów Wojciecha i Jerzego Radziwiłłów – koryfeuszy początku i końca XVI w. Zarys problemu*, „Nasza Przyszłość” 2017, [t.] 127.
- Polańska E.L., *Imiennicy: Jerzy z Tyczyna i Jerzy Radziwiłł. Wzajemne kontakty w świetle korespondencji*, [w:] *Ecclesia et homines. Instytucje i ludzie Kościoła w czasach Jagiellonów (XIV–XVI w.)*, red. A. Januszek-Sieradzka, Sandomierz 2014.
- Pollak R., *O listach Krzysztofa Opalińskiego do brata Łukasza*, [w:] *Idem, Wśród literatów staropolskich*, Warszawa 1966.
- Rokuszewska-Pawełek A., *Chaos i przymus. Trajektorie wojenne Polaków – analiza biograficzna*, Łódź 2002.

- Rudziński A., *Unięzony Sługa Najdostojniejszego Kardynała. Stanisław Reszka jako sekretarz Stanisława Hozjusza w Rzymie (1569–1579)*, „Ibidem. Rocznik Koła Naukowego Historyków Studentów Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego” 2017, t. 11.
- Strauss A.L., *Transformacje tożsamości*, [w:] *Metoda biograficzna w socjologii*, red. K. Kaźmierska, Kraków 2012.
- Walewski C., *Marcin Kromer*, Warszawa 1874.
- Wojtyńska H.D., *Papiestwo – Polska 1548–1563. Dyplomacja*, Lublin 1977.
- Zieliński R., Żelewski R., *Olbracht Łaski. Od Kieżmarku do Londynu*, Warszawa 1982.
- Żelewski R., *Łaski Olbracht*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XVIII, red. E. Rostworowski, Wrocław 1973.

Humble servants and benefice-hunters. Social mobility in the letters of Jerzy of Tyczyn and Stanisław Reszka

This article presents different ways of development of career and upward social movement of a few personages mentioned in the letters of Jerzy of Tyczyn and Stanisław Reszka to Marcin Kromer. Jerzy of Tyczyn and Stanisław Reszka were Polish diplomats, active in the second half of 16th century in Rome, both closely linked to cardinal Stanisław Hozjusz. In their letters to Kromer, they described their careers, but also mentioned advancements and failures of Kromer and others: Jerzy Radziwiłł, Hieronim Rozdrażewski, Olbracht Łaski, Zuane Vancimuglio, Jan Filipon Dambrowski, Paweł Zajączkowski. Included information shows different paths of upward social movement: by faithful service, support of the wealthy or even religious conversion, but also some examples of failures

Keywords: correspondence, upward social mobility, career, diplomacy, Rome, 16th century, Jerzy of Tyczyn, Stanisław Reszka, Marcin Kromer, Jerzy Radziwiłł, Hieronim Rozdrażewski, Olbracht Łaski, Zuane Vancimuglio, Jan Filipon Dambrowski, Paweł Zajączkowski

